

ВРЪЗКАТА МОТИВАЦИЯ – РЕФЛЕКСИЯ В КОНТЕКСТА НА САМОПРЕЗЕНТИРАНЕТО

Николай Ив. Жилков

*Департамент за информация и повишаване квалификацията на учителите
Тракийски университет – Стара Загора*

Резюме. В материала се разглежда връзката мотив – рефлексия в процеса на самопрезентирането на преподавателя в квалификационния процес на педагогически специалисти. На основата на дейностния подход са представени структурните компоненти на самопрезентирането като дейност, тяхната характеристика, личностните и професионално-ситуативни фактори, които са в основата на двустранната връзка мотив – рефлексия. Разработен е теоретичен модел за анализ на рефлексивния процес в проективен, текущ и ретроспективен аспект при самопрезентирането на преподавателя в квалификационния процес на педагогически специалисти. (Настоящото изследване е част от по-голямо дисертационно изследване).

Keywords: self-presentation, activity approach, incentive, reflection, types of reflection, praxeological reflection

Проблемът за самопрезентирането, като психически феномен, е много актуален в контекста на педагогическата дейност, включително и в сферата на продължаващото образование през целия живот. То е изключително важна предпоставка за неговото качество и ефективност.

Цел на настоящото изследване е разработване на модел за теоретичен анализ на връзката мотив – рефлексия в контекста на самопрезентирането на преподавателя в квалификационната дейност на педагогически специалисти.

Задачите са:

1. Определяне на концептуална основа на модела.
2. Извеждане и характеризиране на структурните компоненти на самопрезентирането като дейност.
3. Анализирание процеса на рефлексия и извеждане на личностните и професионално-ситуативни фактори, които са в основата на двустранната връзка мотив – рефлексия в контекста на самопрезентирането на преподавателя.

4. Извеждане и характеризирание на различните видове рефлексивни процеси, протичащи в двустранната връзка мотив – рефлексия в самопрезентирането на преподавателя.

Този модел би помогнал по-целенасочено да се постави акцент при подготовката и квалификацията на педагогически специалисти върху формирането и развиването на професионална рефлексия, върху умения за рефлексивно преподаване.

За целта на настоящото изследване приемаме теорията за дейността на Алексей Николаевич Леонтиев в схемата: дейност – действия – операции. Тя дава възможност да се обхванат мотивационно-личностните, процесуално-съдържателните и ситуативните детерминанти на самопрезентирането. В тази връзка процесът на самопрезентирането може да се разглежда на три основополагащи нива: мотивационно, на ниво цел и на ниво използвани средства.

Мотивационното ниво съдържа мотивите, които отразяват готовността за преподавателска дейност, нейната насоченост, подбора на начини и средства за действие, увереността в успеха и правилността на избраната стратегия и техника. Върху неговото съдържание оказват влияние, от една страна, личностните особености на преподавателя: ценностна система, особености на потребностите и от там на мотивите му, нивото на професионална компетентност, себепознание, самооценка и саомониторинг, публично самосъзнание, страх от негативна оценка от аудиторията и други. Във връзка със спецификата на преподаването в квалификационната дейност насочваме внимание към два основни вида мотиви, управляващи процеса на самопрезентирането: мотив за удовлетворяване на потребностите на аудиторията и мотив за „самоконструиращо“ самопрезентиране, чрез което преподавателят се стреми да създаде, поддържа или да измени своя Аз-образ на преподавател професионалист в съответствие със своя идеал за него (R. F. Vaumeister, 1999).

От друга страна, самопрезентирането се регулира и от някои особености на ситуацията: значимост на ситуацията за достигане на собствените цели, особености на аудиторията (състав – възрастов и по специалност, ниво на компетентност, вероятност за следващо взаимодействие, одобрение, разминаване между желания образ като професионалист и реалното ниво на компетентност).

В зависимост от доминиращия мотив (удовлетворяване на потребностите на аудиторията или мотив, свързан със „самоконструиращо“ самопрезентиране) преподавателят изгражда своя стратегия на самопрезентиране пред аудиторията, разглеждана като дейност.

Нивото на целта. Самопрезентирането се осъзнава от преподавателя и в зависимост от доминиращия мотив той изгражда този съдържателен образ на информацията, която желае да доведе до своята аудитория. Това ниво е свързано с разработване на тактиката на самопрезентиране. Тя се разглежда

като действие, свързано с нивото на целите, отразяващи отделните конкретни съдържателни образи, към които е насочено самопрезентирането на преподавателя, стъпките, които трябва да се реализират, за да се постигнат очакваните резултати.

Инструменталното ниво (ниво на средствата) е свързано с най-малката единица на самопрезентирането – техниката, която се характеризира като операция. Преподавателят я използва като способ да представи себе си като компетентност чрез поднасяната от него професионално-научна информация. Тя се характеризира с конкретни похвати, средства, които той подбира, за да взаимодейства с аудиторията в процеса на представяне на информационното съдържание. Изборът на средства се определя преди всичко от доминиращия мотив за самопрезентиране, но и съобразно конкретните условия, тоест от особеностите на аудиторията, конкретните ситуации на взаимодействие с нея, вида и съдържанието на информацията, критериите, нивото на собствената професионална компетентност и личностните особености.

Теоретичният анализ и частичните проучвания насочиха нашето внимание към конкретен вид рефлексия, подходяща за целта на нашето изследване – праксиологическата рефлексия (Василев, 2005). Основна особеност на квалификационната дейност е необходимостта преподавателят да структурира съдържанието на поднасяната от него информация по логиката и правилата на нейната употреба в педагогическата практика на участниците, за да могат те успешно да я реализират в своята практическа дейност.

Според нас именно праксиологическата рефлексия позволява да се направят проследяване, осмисляне, преоценка и анализ със специфична посока и съдържание на процеса по време на преподавателската дейност в сферата на квалификация на педагогически специалисти.

Частичните ни проучвания показват, че рефлексивният процес при самопрезентирането протича в няколко посоки. Най-напред той е свързан с „проектирането“ на стратегията, тактиката и техниките на самопрезентирането съобразно доминиращия вид мотивация на дадения преподавател. По-конкретно това включва обмисляне на подготовката на самопрезентирането, подбор и структуриране на информационното съдържание, обмисляне на конкретните цели, стъпки, средства и очаквани резултати за превръщането ѝ в прагматизирани знания за решаване на професионални задачи.

От друга страна, налице е рефлексивно проследяване (текуща рефлексия), осмисляне и контролиране на процеса на реализиране на проектираната стратегия, тактика и техника при постоянно съотнасяне между запланувано и случващо се, реакцията и поведението на участниците в аудиторията. Тук става съотнасяне между нивото на професионална информираност и възможностите на преподавателя за нейното прагматизиране в педагогическата практика за решаване на практически професионални задачи.

Третият вид рефлексия е ретроспективна (обръщане назад). При нея се осъществява мислено проследяване на протеклия процес на самопрезентиране, тоест контролиране, регулиране и осмисляне на ефективността от използваната стратегия и техника при непрекъснато съотнасяне към собствени мотиви, цели, използвани средства и особености на аудиторията, т.е. към „проектирането“ и реализирането и получените резултати от самопрезентирането на преподавателя.

Проучванията ни показват, че „ретроспективната“ рефлексия не протича еднократно, тя се извършва на няколко нива. Допускаме, че отначало преподавателят се насочва към анализиране на техниките, т.е. предимно средствата, които е използвал в процеса на самопрезентиране. Това според нас е начален анализ. По-задълбоченият, вторичен анализ обхваща и тактиката. Чрез рефлексивен анализ се преосмислят и оценяват целите, частичните резултати, поведението и реакциите на аудиторията чрез непрекъснато съотнасяне към „проектирането“ и реализацията на самопрезентирането.

На следващото най-високо ниво е рефлексивният анализ, който провокира преосмисляне на мотивите, които са в основата на самопрезентирането. Най-напред се преосмисля според нас задоволяването на собствените потребности и съответно мотиви, а после се преминава към анализ на реализирането на потребностите на аудиторията. В този процес се наблюдава стремеж на преподавателя да проектира мислено себе си – своята професионална компетентност и личностни потребности и качества върху процеса на самопрезентиране, по-целенасочено да откроява съвпаденията и разминаването, да прецени силните (постиженията) и слабите си страни (неуспехите) и да набележи посоките на промяната. Считаме, че в отделните видове рефлексивни процеси се включват интегрирано интелектуалната, личностната и диалоговата рефлексия. Навярно при анализа в определени аспекти ще доминира един или друг вид, но винаги в единство с останалите.

Възниква въпросът дали при всички преподаватели се наблюдава такъв стремеж за двупосочна рефлексия при самопрезентирането, умение да се наблюдава и анализира както собственото поведение, така и това на обучаваните, и да се управлява самопрезентирането при взаимодействие с аудиторията не само съобразно външните обстоятелства, но и съответно с осъзнатата собствена професионална компетентност и индивидуалноличностни особености.

Предполагаме, че такава рефлексивна култура могат да проявяват както опитни преподаватели, така и такива със сравнително малък опит. Нашето предварително проучване навежда на мисълта, че това най-вече зависи от личностните качества на преподавателя, от установените му критерии за педагогическа компетентност, от наличието на рефлексивни умения и от мотивите и потребностите, които са в основата на неговата ценностна система.

Частичните резултати и наблюдения показват, че една немалка част от преподавателите следват предимно предварително очертаната траектория на пре-

подаване на поднасяната информация, като в самопрезентирането им липсва динамика. Поведението им е подчинено на предварително определените от тях конкретни цели и стъпки, без да се търси съотношение с професионалните потребности на различните аудитории и със собствената компетентност и личностни качества.

По-конкретно това показва, че самопрезентирането изисква непрекъсната двустранна връзка между мотив и рефлексия през целия процес, т.е. при проектирането, по време на реализирането му и при ретроспективния анализ, за да се постигнат резултати, свързани с превръщането на информационното съдържание в прагматизирани знания и конкретни умения за решаване на професионални задачи.

По този начин чрез поддържане на двустранната връзка мотив – рефлексия се извършва усъвършенстване на самопрезентирането „отвътре“, а това е свързано с повишаване качеството и ефективността на квалификационния процес.

Изводи

1. Самопрезентирането в преподавателската дейност е актуален проблем, свързан с качеството и ефективността на квалификацията на педагогически специалисти.

2. Самопрезентирането има рефлекторен характер и познаването на неговата структура и особености на отделните компоненти би позволило да бъде целенасочено формирано и управлявано.

3. На основата на дейностния подход самопрезентирането може да се разгледа по схемата: дейност, действие, операции, т.е. на мотивационно ниво, свързано с неговата стратегия, на ниво цели, свързано с тактиката му, на ниво средства, свързано с техниките.

4. Стратегията на самопрезентирането се определя предимно от мотивите и личностните особености на преподавателя; тактиката от актуалната Аз-концепция на преподавателя, техниката от ситуативните фактори на взаимодействие по време на неговото реализиране.

5. Рефлексията участва през всички фази на самопрезентирането, но с различна посока: проектираща, текуща или ретроспективна.

6. Ретроспективната рефлексия преминава през няколко нива: техника – тактика – мотиви, и през всички тях се включват интегрирано интелектуалната, диалогичната и личностната рефлексия.

7. Най-подходяща за преподавателската дейност в квалификационния процес е праксиологическата рефлексия, която включва проектирането, обмислянето, регулирането, контролирането и осмислянето на ефективността на процеса на прагматизиране на информационното съдържание по посока на педагогическата практика за решаване на типични за нея задачи.

ЛИТЕРАТУРА

- Василев, В. (2005). *Психолого-методични, теоретични и приложни проблеми на рефлексията* (автореферат). София.
- Величков, А. (1989). *Личност и вътрешна мотивация*. София: Издателство БАН.
- Леонтьев, А. Н. (1975). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Политиздат.
- Baumeister, R.F. (Ed.) (1999). *The Self in Social Psychology*. Philadelphia, PA: Psychology Press (Taylor & Francis).

REFERENCES

- Vasilev, V. (2005). *Psihologo – metodichni, teoretichni i prilozhni problemi na refleksiJata* (avtoreferat). Sofia.
- Velichkov, A. (1989). *Lichnost i vatreshna motivacija*. Sofia: Izdatelstvo BAN.
- Leontyev, A. N. (1975). *DeJatelynosty. Soznanie. Lichnosty*. Moskva: Politizdat.
- Baumeister, R.F. (Ed.) (1999). *The Self in Social Psychology*. Philadelphia, PA: Psychology Press (Taylor & Francis).

THE RELATIONSHIP BETWEEN MOTIVATION AND REFLECTION IN THE CONTEXT OF SELF-PRESENTATION

Abstract. In this material we explore the relationship between incentive and reflection in teacher's self-presentation as an integral part of training pedagogical specialists. Basing our study on the activity approach we view the structural components of self-presentation as a whole activity, and in particular we study their specifics and the personal, professional, and contextual factors, which underlie the bilateral relation between incentive and reflection. A theoretical model for analyzing the reflexive process in prospective, current and retrospective aspects is developed to understand the role of teacher's self-presentation in training pedagogical specialists. (The current study is a part of a more extensive dissertation work).

✉ **Mr. Nikolay Iv. Zhilkov**
Department of Information and In-service Training of Teachers
Trakia University
9, Armeiska Str.
6010 Stara Zagora, Bulgaria
E-mail: nikolaizhilkov_psy@abv.bg